

SZABÓ SZILÁRD

Tettix in the Text – Egy Browning-vers forrásvidékei

– *Lásd, ablakom beszakadt,
Padlásomon denevér, bagoly ül!
Lantodra tücsköm cirpel vissza csak.
(Elizabeth Barrett-Browning: Portugál
szonettek IV. – Kardos László fordítása)*

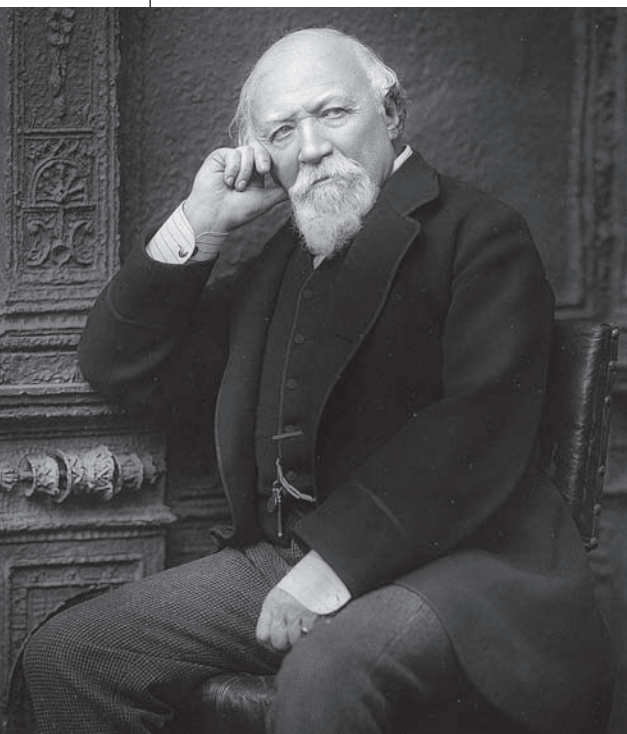
A *Tücsökmese*, Robert Browning drámai monológja 1878-ban jelent meg először *A két croisici költő* című hosszabb elbeszélő költemény utóhangjaként, címtelenül. A vers csak a könyvben elfoglalt helyére nézve „utóhang”, amúgy kerek, önálló alkotás; tárgyát tekintve nincs köze az előtte álló eposzhoz. A későbbi Browning-kiadások egy része *A Tale* címmel önállóan is közli; ettől a szokástól bátorítva ítam fölé a magyar címet. Átültetésével 1992 táján próbálkoztam először. Lator László szép emlékű versfordító szemináriumán alaposan megvittattuk az eredményt, de még a javított változatot sem találtam elég jónak ahhoz, hogy közreadjam. A minap, huszonöt év után, újra kezembe akadt a hajdani gépirat, s úgy éreztem, itt az ideje, hogy elvégezzem rajta a végső simításokat.

A dél-itáliai lantosról szóló anekdota, aki egy cirpelő tücsök segítségével nyerte meg a delphoi dalnokversenyt, nem tartozik a görög antikvitás legismertebb történetei közé, még Robert Graves sem tesz róla említést nagy mitográfiai művében. A vers görög forrásait egy 1909-ből származó angol tanulmány tárta fel.¹ Innen tudjuk, hogy Browningot egy antik epigramma, a lokriszi Eunomosz szobrának felirata inspirálta, melyre a költő felesége, Elizabeth Barrett-Browning bukkant rá görög tanulmányai során, ő mutatta meg férjének a ritka leletet. Az antik epigramma két változatban is fennmaradt: egy hosszabb, tizenhat soros szoboifelirat névtelenül, s egy későbbi, tizenkét soros változat Paulosz Szilentiariosz műveként. Az *Anthologia Palatina* 9.584. és 6.54. szám alatt közli őket; mivel a magyar nyelvű antológiákban nincs nyomuk, magam próbáltam meg lefordítani legalább az egyiket:

1 J. G. Winter: Browning's Epilogue to the Two Poets of Croisic. *Modern Language Notes*, The Johns Hopkins University Press, vol. 24., no. 7. (November 1909), pp. 210-214. (Lásd: www.jstor.org/stable/2916558?seq=1#page_scan_tab_contents). Az anekdotát, más összefüggésben, egy újabb magyar szakmunka is tárgyalja: Pataki Elvira: *Tettix. A tücsök mint szakrális-poétikai szimbólum az ókori görög irodalomban*. Budapest, Szent István Társulat, 2013.

Eunomosz, a lantjátékos delphoi szobrára

Hadd vegye hírét ajkamról, aki erre vetődik,
 Bár te, Apolló, jól ismered ezt a mesét:
 Eunomosz, én, aki Szpartisz elől elnyertem a díjat,
 Lokriszi lantomon egy dalt, finom és bonyolult
 Hangmenetű dalt pengettem, mikor – ó jaj! – a plectrum
 Egy laza húrra ütött: fals vala, tompa, süket.
 Ám amikor – hiszed-e? – pendíteni kéne a tört húrt,
 Egy tücsök ugrik a lant hídjá fölé – maga jött,
 Senki se hívta –, s a dallamos úrt cirpegve betölti!
 Ujjaim így hat húrt vertek – a tört hetedik
 Kölcsönhangon szólt: a tücsök, napos oldalu dombok
 Igrice bújt hozzám, s fújta a pásztori dalt.
 Éles üveghangján úgy fűzte a holt hangsort elevenné,
 Mint láncot, míg szép dallama felragyogott.
 Szálljon hát hozzá köszönő szavam: ímhol a lanton
 Bronzba meredve örök társam, a hű tücsök ül.

Az anekdotát tudomásunk szerint a szicíliai történetíró, Timaiosz írta le elsőként az időszámításunk előtti 3. évszázadban. Az ő elveszett munkáján alapul Karüsztoszi Antigonosz pár évvel későbbi lejegyzése a *Csodák Könyvében*, ami egyben az anekdota első fennmaradt prózai változata. Időszámításunk kezdete táján a mitográfus Konón meséi között bukkan fel újra, és Sztrabón is megőrökíti nagy műve Dél-Itáliát tárgyaló fejezetében:

A Halex folyónál, amely egy mély völgyön fut keresztül s elválasztja a rhégioni vidéket Lokrisztól, különös dolog tapasztalható a tücskökkel kapcsolatban: a lokriszi parton élők ugyanis ciripelnek, míg a túlparton élők hangtalanok, amit azzal magyaráznak, hogy míg ezek lakhelye többnyire árnyékos, így a harmattól megnedvedett hártyás

szárnyukat nem tudják kiterjeszteni, addig amazok szárnya a napsütéstől száraz és szanasan kemény, alkalmas rá, hogy hangot adjon. Lokroiban megmutatták nekem a dalnok Eunomosz szobrát, kinek lantján egy tücsök ül. Timaiosz elbeszélése szerint ez az Eunomosz és a rhégioni Arisztón egykor a delphoi játékokon versenyzett a díjért: Arisztón arra kérte a delphoiakat, hogy őt támogassák, mivel ősei a jósda felszentelt papjai voltak, ők küldték világgá az első gyarmatalapítókat, mire Eunomosz azzal vágott vissza, hogy már eleve ki kéne zárni a dalversenyből azokat, akiknél még a tücsök is némák, holott nekik van a legszebb hangjuk az énekesek között. Arisztón csaknem akkora tetszést aratott, mint ellenfele, s már

bízott a győzelemben, végül mégis Eunomosz nyert, aki aztán fölállította hazájában az említett szobrot, ugyanis a verseny során, amikor egy húrja elpattant, egy segítségére jövő tücsök pótolta a húr hangját.²

Az apró ellentmondások tisztázása a klasszika-filológusokra vár. Sztrabónnál Arisztón, míg az epigrammákban Szpartisz (illetve Parthisz) lép fel Eunomosz vetélytársaként. Sztrabón a dél-itáliai Lokroiba helyezi Eunomosz szobrát, míg a két epigramma címfelirata Delphoiban álló szobrot említ. Az ókori források egybehangzóan ércszoborról beszélnek, amely Browning versében márvánnyá változik. Alexandriai Szent Kelemen – aki Krisztus után 180 táján szintén lejegyezte az anekdotát – a részletek tisztázása helyett immár az értelmezést tekinti feladatának. Az antik kultúra elleni kirohanásairól ismert egyházatya tücske a keresztény Isten pártédektől motivált dicséretét zengi:

Görög ünnepet tartottak egy halott sárkány fölött Püthóban [=Delphoiban, Sz. Sz.], és az ünnepi éneket Eunomosz adta elő. Hogy himnusz volt-e vagy sirató ez az ének, nem tudom megmondani; de a verseny zajlott, a hőségben Eunomosz játszott a lantján, s közben a tücskök szerte a hegyekben a nap melegében a lombok alatt énekeltek. De nem a püthói halott sárkányhoz, hanem a legbölcsebb Istenhez énekeltek a maguk dalát, mely szebben szólt, mint Eunomoszé. Elpattant a Lokriszi húrja. Odarepül a húrlábra a tücsök. Úgy ciripelt, mintha ép hangszeren játszana, s a dalnok a tücsök énekéhez alkalmazkodva pengette a megmaradt húrokat. A történet szerint tehát nem Eunomosz éneke vezette a tücsköt (...) önként repült oda és önszántából énekel; a görögök pedig úgy tekintenek rá mint zeneművészre.³

Az allegorizálás szándéka Browningnál is kitapintható, azzal a különbséggel, hogy ő Isten helyére a szerelmet állítja; a sajátos beszédhelyzet, a vers drámai kerete pedig már mindenestül Browning leleménye. Az antik epizód az ő előadásában a harmonikus szerelmi kapcsolat szép példázatává kerekedik, melyben férfi és nő úgy egészíti ki egymást, ahogy szöveg a zenét, vers a dallamot. Az öregedő Browning rég halott felesége emlékét idézi fel, fiatal lányként képzelet magá elé, s vele mondatja el ezt a drámai monológot – legalábbis ez a benyomásunk támadhat, ha az életrajz keretében igyekszünk elhelyezni a verset. Csakhogy Browning, mint mindig, ezúttal is kitér a nyílt vallomás elől: elképzelt drámai helyzetet teremt, képzeletbeli alakokkal. A versben beszélő lány a zenével áll meghitt viszonyban, hangszeren játszik; férfi hallgatója költő ugyan, mint Browning, de jóval idősebb a lánynál. Afféle nagybácsi lehet inkább, aki most éppen egy dalversenyen készül részt venni. Ez a helyzet idézi fel a lányban Eunomosz és a tücsök meséjét, amelyet hajdan, talán még kislánykorában, a féfitől hallott, s most emlékezetből, mint a jól megtanult leckét, „visszmondja” neki. Évődő hangon, de talán komoly célzattal, szerelmi vallomást rejt a történet mögé, melynek végén pirulva hallgat el.

Ez a bonyodalmas, kissé kiagyaltnak tetsző, de lélektanilag hiteles beszédhelyzet apránként, a vers egy-egy elejtett szava nyomán világosodik meg az olvasó előtt, míg végül szépen összeáll a kép. Browningné, lám, szerelmes csitri lánnyá változott; Browningból pártfogó atyafigura lett, aki képes ugyan bevezetni a kis „prúcsköt” a költészet és a klasszika-filológia rejtelseibe, de a zene és a szerelem terén kioktatásra szorul. Azaz: vallomás helyett az életrajz

2 Strabón: Geógraphika VI. 1. 9., C260. Budapest, Gondolat, 1977, pp. 279-280. (Dr. Földy József fordítását szerkesztettem – Sz. Sz.)

3 Alexandriai Kelemen: Protreptikosz. Buzdítás a görögökhöz. Budapest, JEL Kiadó, 2006, pp. 57-58. (Tóth Vencel OFM fordítását módosítottam – Sz. Sz.)

minden mozzanata a visszájára fordul. A való életben Browningné hat évvel volt idősebb a férjénél, jártasabb a görög irodalomban⁴, s költői pályája is előbb indult, korábban ért el visszhangos sikereket, mint Browning; a szerelemben és a zenei hatást megalapozó verstechnika terén⁵ viszont Browning volt a kezdeményező, illetve a tanítómester. A játékos rejtőzködésnek ez a pontról pontra következetes módja szinte egy ánulkodó kép fotónegatívjával ér fel.

Hiába fiatal hát a versbéli leányzó, aligha jelent új szerelmet Browning életében: a vers visszafelé tekint, a múltat értelmezi. Ezért ahelyett, hogy egy el-eddig ismeretlen, hús-vér nő nyomait keressünk a költő életében és műveiben (ahogy A. S. Byatt *Possession* című regényének irodalmár hősei teszik a maguk bálványával, aki Robert Browning jellegzetes vonásait viseli), helyesebb, ha figyelmünket egyetlen verssorra, a 13. strófa zárlatára irányítjuk:

Never more apart you found
Her, he throned, from him, she crowned.

A bravúros zárósor, melyben a nyelvtani nőnem átöleli a hímnemet, a két igei tagmondat indázva fonódik össze a két névmással, már-már a képver-seket idéző nyelvi-grafikai alakban, a kései Mallarmé törekvését előlegezve, szintiszta formaként állítja elének a mindenkori szerelmi költészet elvont lényegét. A fordítás ezt persze nem képes visszaadni; csak annyit tehet, hogy a feszes versforma pontos követésével igyekszik megütni a pajkos lányhangot, a játékos könnyedség vékony borotvaélén egyensúlyozva tizennyolc szakaszon át. Hogy sikerült-e vagy sem, majd eldönti az olvasó. Én magam félreállok, és szomorkás mosollyal nyugtázom, hogy ebben a mai, ínséges korszakban, amely 1990 után köszöntött a versfordítói mesterségre, milyen anakronisztikus ez az erőfeszítés.

4 „Browning leveleiben számtalan jelét adta annak, hogy görög olvasmányai során csak nagyon ritkán tért le a kitaposott iskolai ösvényről. (...) [Ezzel szemben] Browningné asszony görög műveltsége igen széles tartományra terjedt, gyakran vetett fényt homályos zugokba.” J. G. Winter: i. m. 213.

5 „Aligha volt költő, ha volt egyáltalán, aki nála [ti. a fiatal Elizabeth Barrett-nél] kínosabban és nagyobb előszeretettel hágtat volna át a metrum és a rím törvényeit.” The Cambridge History of English and American Literature in 18 Volumes (1907–1921). Vol. XIII. The Victorian Age. Part One, Chapter 3. § 10. (Lásd: <https://www.bartleby.com/223/0310.html>). A dolgot Virginia Woolf is szóvá teszi a Flush egyik lábjegyzetében (Lásd: Előjáték. Huszadik századi angol kisregények. Budapest, Európa, 1969, pp. 209-210.)